

SOVYET DÖNEMİ EDEBÎ ÇEVİRİYE BİR BAKIŞ: İDİL-URAL'DA NÂZİM HİKMET ŞİİRLERİ (1950)

MURAT ÖZŞAHİN*

Öz: 18.yy. sonrası Rus edebiyatında Batı edebiyatından eserler tercüme edilmiş ve Rus edebiyatı için edebî çeviri, dünya edebiyatına giden ilk adım olmuştur. 19.yy.da ise malum olduğu üzere klasik Rus eserleri, dünya edebiyatında yerini almıştır. SSCB ile birlikte edebî çeviriye bakış da değişir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında tarihî Rus Çarlığı sınırları dışında yayılacak alan bulan SSCB, edebî çeviriye bir propaganda aracı olarak kullanır. Bu propagandadan Türk edebî eserleri de payını alır. Rusya'da hem Çarlık hem de Sovyet döneminde Türk edebî ürünlerine ilgi sürmüştür. Bu eserlerin Rusçaya edebî çevirisi ise başlı başına bir konudur. Çarlık döneminde Türk klasik eserleri ve halk edebî ürünleri dikkat çekmiştir. Sovyet döneminde ise, özellikle Nâzım Hikmet üzerinde Sovyet ediplerinin dikkati yoğunlaşmıştır. SSCB ve Türkiye arasında edebî ilişkiler bağlamında ilk akla gelen isim, Nâzım Hikmet'tir. Tüm Sovyet coğrafyasında şiirlerinin tercümelere ile Nâzım Hikmet, Sovyet edebiyatındaki Türk etkisi olarak kabul edilir. Ancak bu etkinin Sovyet edebî çevirilerindeki yansımaları ve eserlerinin özgünlüğünün korunması açısından farklı görünüşleri vardır. Bu farklı görünüş, Sovyet halklarının ana dillerine olan tercümelere de yansımıştır. Bu çalışmadaki amaç, Sovyet çeviri anlayışında Türk lehçelerindeki çevirilerin ele alınışına dair örnek göstermekle birlikte, N. Hikmet şiirlerinin özellikle İdil-Ural bölgesindeki çeviri sürecine yönelik bir değerlendirme sunmaktır. Makalede ayrıca N. Hikmet'in Sovyetlere geçişinden önce eserlerinin hangi yöntem ve amaçlarla tercüme edildiği üzerinde de durulmaktadır. 1950 yılında Başkurdistan Yazarlar Birliğinin yayın organı *Ezbebiy Başkortostan* dergisinde yayımlanan dört şiiri, orijinali ile verilmiş; uzman çevirmen ve edebiyatçıların nazarıyla karşılaştırılması için dikkatlere sunulmuştur. Sovyet edebî çeviri ilkelerinin uygulanışı, şiirin yeniden biçimlendiği ve bu biçimlenişin ideolojik sebepleri, Nâzım Hikmet'in şiirleri üzerinden örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nâzım Hikmet, Sovyet, edebî çeviri, Başkurtça, Tatarca

A VIEW ON LITERARY TRANSLATION AT THE SOVIET ERA: NAZİM HİKMET'S POEMS (1950) IN VOLGA-URAL REGION

ABSTRACT: The literary works of European literature have been translated since 18th century, and for Russian literature, literary translation was the first step that was going world literature. Classical Russian literary works in the 19th century have taken part in world literature and this has been possible by literary translation. Depending on the literature, literary translation overview changed in the USSR. Especially after World

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, mozsahin35@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2135-0985

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 09.04.2021, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 27.04.2021)

Doi:10.47089/iuad.826322

War II, the USSR, which found space to expand out of the historical Tsarism border had used literary translation as a propaganda tool. This propaganda took place in the translation of Turkish literary works too. Interest in Turkish literary works continued in both the Tsarist and Soviet periods. The literary translation of these works on the Russian language is a separate subject. Works of Turkish classical and folk literature were an area of attraction in Tsarist period. The attention of Soviet poets intensified, especially on Nazim Hikmet in the Soviet era. The first name that comes to mind between the USSR and Turkey in literary relations is Nazim Hikmet. Nazim Hikmet's poems which were translated through all Soviet territory was a Turkish effect on Soviet literature. However, this effect has different appearances in terms of the reflection and saving the originality of Nazim Hikmet's poem in Soviet literary translation. There are various aspects and reflections of these translations on translations for the mother tongue of Soviet peoples. This paper aims to exemplify translation into Turkic dialects in Soviet translation mentality and presents an evaluation, especially for the translation process of Nazim Hikmet's poems in the Volga-Ural region. It focuses on the methods and purposes which N. Hikmet's poems that his arrival in the USSR. It presents his four original poems that were published in "Ezebi Bashkortostan" (1950), which was a journal of Bashkortostan Writers Union. Hikmet's four poems were presented to specialists of translation and literature to analyze. It was aimed to exemplify the implementation of the principle of Soviet literary translation, reformation of the poems, and ideological reasons of the reformation by the help of N. Hikmet's poems.

Keywords: Nazim Hikmet, Soviet, USSR, literary translation, Bashkir, Tatar

Batı ve kuzey sahası Türk edipleri arasındaki münasebet, özellikle Hac farızası gibi vesileler ile Sovyet dönemine kadar canlı kalabilmiştir. İdil-Urallı Türk topluluklarının 16. yy. ortasından itibaren Çarlık yönetimi ve 18. yy. sonrasında başlayan Rusya'nın Avrupa kültürü ile olan etkileşimine uzak durdukları görülür. Buna bağlı olarak Batı ülkelerindeki pek çok gelişmeden habersiz kaldıkları düşünülebilir. Ancak, Hac vesilesiyle Osmanlı'ya seyahatler sırasında İstanbul'da geçirilen uzun zamanlarda Batı'daki gelişmeler üzerine de bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Hac yolu ve elbette İstanbul, İdil-Urallı Türklerin Batı düşünce ve yeniliklerinden bilgi sahibi oldukları en güçlü ve belki de tek kaynak olarak görülebilir. Bu seyahatler sırasında Osmanlı medreselerinde eğitim gören Tatar ve Başkurt mollalar, mütefekkirler olduğu gibi, bu medreselerden İdil-Ural coğrafyasına gidip oralarda müderrislik yapan Osmanlı aydınları da bulunmaktadır. Hatta Rusya Müslümanları Dinî-Ruhani İdaresinin merkezi Orenburg çevresinde *Muhammediye*, *Galiye*, *Höseyniye* gibi medreselerde Osmanlı eğitim müfredatlarının kullanıldığı, Osmanlı Türkçesi eğitimi verildiği bilinmektedir. Böylelikle Türk edebî eserlerinin etkisi Hac yolu ve medreseler sayesinde canlı kalabilmiş ve 1917 yılına kadar bu münasebet artarak ilerlemiştir.

1917 sonrası Sovyet kurumlarının tesisi ve anti-Sovyet addedilen oluşumların tasfiyesinin hemen ardından bu ilişkiler büsbütün kesilir. Bu dönemden sonra Sovyet edebiyatı ve Türk edebiyatı arasındaki tek köprü,

Nâzım Hikmet'tir. Sovyet şiir sanatı ve Nâzım Hikmet'in şiir anlayışı arasındaki paralelliğin de etkisiyle onun şiirleri, tüm Sovyet coğrafyasına tesir eder (bk. Tıdıkova). Nâzım Hikmet, Türk edebiyatındaki farklı ses olmanın yanında, Sovyet edebiyatındaki Türk etkisinin sembolüdür.

Sovyet edebiyatından önce, Çarlık döneminde de Osmanlı sahası Türk edebî eserlerine ilginin olduğu görülür. Dönem dönem Türk edebî eserleri dolaylı ve doğrudan yollarla Rusçaya tercüme edilir. 'Türk edebî ürünlerinin Rusçaya ilk tercüme 18. yy.da yapılır. Bu dönemde Nâbî'nin *Hayriye*'sinin nasihat bölümlerinin tercümesi, N. İ. Novikov'un 1781 yılında yayımladığı *Moskovskoe yejemesyaçnoe izdanie* adlı aylık yayında yer alır. Nâbî'nin bu eseri de ilk olarak adı bilinmeyen biri tarafından Fransızcaya tercüme edilmiş ve bundan dokuz yıl sonra da Fransızca tercüme üzerinden Rusçaya tercümesi yapılmıştır. İlk Rus edebî ürünlerinin/klasiklerinin de yine Fransızca üzerinden Türkçeye tercüme edildiği, böylelikle iki dil arasında Fransızcanın bir aracı dil görevi ifa ettiği görülür ve bu aracılık 20. yy. başlarına kadar devam eder. Rusçaya çevrilen bir diğer şiir ise, Priştineli Mesîhî'nin *Murabbası*'dır. Onun bu şiiri, 18. yy. Rusya'sında çevrilen ilk "Türk idili" olarak tanımlanmıştır' (Oganova 2013: 1-2). 19. yüzyılda Kazan ve St. Petersburg gibi üniversitelerdeki tercüme eğitimleri neticesinde doğrudan Türkçe üzerinden çeviriler yapılır. Bu dönem çevirilerinde ise halk edebî ürünleri, kronikler ve klasik divan şiiri örnekleri görülür. Özellikle, klasik divan şiirine olan ilgi hayli yüksektir (Oganova 2013: 3).

Hem Batı hem de Türk edebî eserlerinin takip edilerek yayımlanmasının 18. yy.a rastlaması, bir tesadüf değildir. 18. yy.da Avrupa kültürünü tanıyarak kendine bu kültür içerisinde bir konum bulmayı amaçlayan Çarlık yönetimi, askerî ve politik alanda olduğu gibi, edebî alandaki eserleri de tercüme işine girişmiştir. Bu çeviri faaliyeti sonucunda 19. yy.da dünya edebiyatında konumunu belirlemiş bir Rus edebî geleneği meydana gelmiştir. Edebî tercüme, Rus edebiyatının bu konumlanmasındaki vasıta olmuş ve sistematik bir çeviri geleneğinin kurulmasını sağlamıştır.¹ Türk şiirinin sistematik çevirisi de 20. yy. ile başlar. Ancak bir zaman sonra, bu şiirlerin çevirisinde Sovyet dönemi çeviri faaliyetlerinin genel olarak farklı bir anlayışla ele alınması neticesinde, toplumcu gerçekçi çeviri kuralları geçerli olur. Daha 1950 itibarıyla Nâzım Hikmet şiirleri, Sovyet edebiyat dünyasında gittikçe artan bir ilgi görmeye başlar. Bu ilgiyle birlikte onun şiirlerinin Rusça tercüme 1er i, edebî çeviri açısından bir inceleme konusu hâline gelmektedir. Nâzım şiirlerinin Rusça

¹ Her ne kadar konumuz ile doğrudan ilgili olmasa da sorgulanması gereken bir probleme işaret ettiğinden ötürü paylaşmak isterim: Edebî çeviri vasıtasıyla bir asır sonra dünya edebiyatında yerini bulan Rus eserlerinden söz ediyoruz. Edebî çeviri eksikliği, edebî çeviriye yanlış açıdan bakmakla başlayan süreç, edebî çeviri tekniklerinin ele alınmasını, belirli bir standardın ve disiplinin oluşmasını geciktirdiğinden dolayı, dünya ölçeğinde bir klasik Türk edebî eseri ve üslubundan bahsedemiyoruz.

tercümanlarından D. Samoylova, M. Pavlova, A. İbragimova, N. Gorskoy, M. Paster en çok bilinenlerdir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet idealizmini daha da genişletmeyi amaçlayan siyasi sanat otoritesi, bu ideali destekleyen dünya çapında yazar ve şairlerin eserlerini tercüme ederek tüm Sovyet dünyasında okunmasını sağlar. Tercüme yoluyla da Sovyet halklarına kısmen bu idealin başka halklar üzerindeki yaygınlığı anlatılmak istenir. Dolayısıyla tercüme işi, oldukça pragmatik bir edebî araç olur. Sovyet hükümetinin belirlediği kurallar çerçevesinde Yabancı Edebiyat Komitesinin sansüründen geçmek zorunda olan yabancı ediplerin seçimi de, elbette gelişigüzel veya edebî ölçütler ile olmamaktadır. Eserleri yayımlanmaya layık bulunan edipler, Sovyet doktrinlerinin temel prensiplerini savunan görüşlere sahiplerdir.

Sovyetlerin edebi alanda çevirisine izin verdiği yazarlar arasında İngiliz edebiyatının klasikleri arasından; Daniel Defoe, Charles Dickens, Henry Fielding, John Galsworthy, William Shakespeare, Jonathan Swift, ve William Makepeace Thackeray bulunurken yeniler arasından James Aldridge bulunuyordu. Amerikan edebiyatından pek fazla yazarın eseri çevrilmemekle birlikte; eserleri çevrilen başlıca yazarlar arasında James Fennimore Cooper, Henry Wadsworth Longfellow, Harriet Beecher Stowe bulunuyordu. Aynı zamanda kapitalist sistemi eleştirdikleri için Theodore Dreiser ve Upton Sinclair'in eserlerinin de çevirisi yapıyordu. Fransız yazarlar makul bulunmakla birlikte Honore de Balzac, Gustav Flaubert, Victor Hugo, Guy de Maupassant, Prosper Merimee, Romain Rolland, Stendhal, ve Andre Still'in eserleri çevriliyordu. Bunların yanında Voltaire ve Diderot'un eserleri de din karşıtı doğasından ötürü çevriliyordu. Stalin döneminde ise Alman edebiyatından Heinrich Heine dışında yazarların eserleri Sovyet okuyucusunun beğenisine sunulmuyordu. İspanyol edebiyatı ise uzunca bir süre Cervantes ile SSCB'de temsil edildi (Vid 2007: 154).

Elbette Sovyet döneminde, özellikle de 1934 Yazarlar Kongresinde ilan edilen amaçların ardından bu isimlerin eserlerinin çevirilerine sadık kalındığını söylemek zor olur. Yerlileştirme (domesticated translate) ve yabancılaştırma (foreignized translate) olarak bilinen iki ayrı edebî çeviri yönteminden yerlileştirme yöntemi, ideolojinin çıkarlarına uygun kabul edilir. Yerlileştirme yöntemi, hedef dil ve kültür merkezinde uygulanan bir yöntemdir ve metnin özgünlüğüne zarar verir. “Çevirmen, yabancı görülen her parçayı silmeli ve akıcı, özel anlamlı bir metin yaratmalıdır. Bu tür çeviri, ‘akıcılık’, ‘doğallık’, ‘şeffaflık’ ve ‘okunabilirlik’ ilkelerine uygun olmalıdır” (Vid 2007: 152).

Bu çalışmadaki amaç ise, Sovyet çeviri anlayışında Türk lehçelerindeki çevirilerin ele alınışına dair bir örnek göstermek ve N. Hikmet şiirlerinin özellikle İdil-Ural bölgesindeki çeviri sürecine yönelik bir değerlendirme sunmaktır. N. Hikmet'in Sovyetlere geçişinden önce eserlerinin hangi yöntem ve amaçlarla tercüme edildiği üzerinde durulmaktadır. 1950 yılında Başkurdistan Yazarlar Birliğinin yayın organı olan *Ezebiy Başkortostan*

dergisinde yayımlanan dört şiiri, orijinalleri ile verilmiş; uzman çevirmen ve edebiyatçıların nazarıyla karşılaştırılması için dikkatlere sunulmuştur.

İdil-Ural'da Nâzım Hikmet Şiirleri

Sovyetler Birliği'nin genelinde N. Hikmet şiirlerinin tercümelerini, Rusça dışındaki dillerde de görmek mümkündür. Hem onun hem de özellikle Doğu Avrupa'daki halklardan kimi isimlerin çevirilerine büyük bir önem verilmeye başlanır. Nâzım Hikmet gibi diğer sosyalist fikirleri benimseyen ve Sovyet düzenini yakın gören dünya ediplerinin eserlerinin çevirilerinin hızlanması, II. Dünya Savaşı'nın bitmesine müteakip başlayan Soğuk Savaş ile de ilgilidir. Kültürel Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu yeni cephenin en önemli silahı da 'çeviri'dir (Haddadian-Moghaddam / Scoth-Smith 2020: 326).

1934 Sovyet Yazarlar Kongresi sonrasında Sovyet halklarının edebiyatlarından Rusçaya bir çeviri patlaması yaşanır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamak üzere özellikle 1950 sonrasında, Sovyetler Birliği dışından ediplerin eser tercümelemleri konusunda belirgin bir artış vardır. Öyle ki 1958 yılında Brüksel'de düzenlenen Dünya Fuarı'nda, yayımladığı çevirilerin sayısı dolayısıyla Sovyetler Birliği altın madalya ile ödüllendirilmiştir (Witt 2017: 168).

II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği ideolojisinin tarihî Çarlık toprakları dışında yayılabileceği Doğu Avrupa, Balkanlar ve daha sonra Orta Doğu gibi yeni coğrafyalar ortaya çıkar. “Siyasi etkinin yanında kültürel etki için ‘çok milletli’ yahut ‘çok halklı’ terimlerinden ziyade ‘uluslararası’ kavramı yeni bir anlam kazanır. Böylelikle edebî çevirmenler için yeni bir ideolojik ödev tayin edilmiş olur. Öncelikle, pek çok halkın yaşadığı ve dilin konuşulduğu Sovyetler Birliği'nde, halkların edebî eserlerinin birbirlerine tercümelerinin yapıldığı görülür. Etnik gruplar arası çeviriler yapılır” (Baer 2006: 57). Bu süreçte Sovyetler içindeki ve dışındaki halkların edebî eserleri, Rusça üzerinden çevrilir. Dolayısıyla, Sovyet dönemi edebî politikalar düşünüldüğünde Türk lehçelerine veya başka bir halkın diline tercüme edilen eserlerin doğrudan bir tercüme olmadığı herkesçe malumdur. SSCB'nin ‘lingua franca’sı olan Rusça üzerinden yapılan tercümelemler, Birlik içerisindeki halkların dillerine de bu kanalla girer. Aslında bu tutum, 19. yy.da başlar. Önce Fransızca ve daha sonra Almanca üzerinden İngiliz edebî ürünlerinin Rusçaya tercüme edilmesi gibi, SSCB halkları da SSCB öncesi bu yöntemi kullanmak durumundadır. SSCB halklarının dillerine dolaylı tercümelerin, tercümanlar marifetiyle ideolojik kaygılarla yeniden biçimlendiği örnekler görmek mümkündür. Nâzım'ın şiirleri Türkçeden Rusçaya tercüme esnasında Sovyet ideolojik üslubu ile makyajlanırken verilen metinlerde de görüleceği üzere Rusçadan Başkurtçaya veya diğer Sovyet halklarının dillerine tercümelerde de aynı yol izlenir. İki kere makyajlanan şiirlerin vücutları orijinal gibi görülse de ruhunun ve özünün yeniden biçimlendiği anlaşılmaktadır. Özetle tercümanlık, kurumsallaşan bir ideolojik aracılık faaliyetine dönüşmektedir (bk. Witt 2017). Bu tutum, Stalin

sonrasında yavaş yavaş terk edilir. N. Hikmet de bu ideolojik aracılık sebebiyle şiirlerine müdahalelerden yakınmaktadır. SSCB'ye gidişinde onu karşılayan ve şiirlerini Rusçaya tercüme eden ünlü sanat adamı Konstantin M. Simonov'a eserlerinin tercümeleri konusunda tenkitte bulunur. Bu tenkidi bize N. Hikmet'in yakın dostu Vâlâ Nureddin şöyle nakletmektedir:

Sovyetlerin pek tanınmış bir sanat adamı olan Konstantin Simanov'un inceleme yazısını ilgiyle okudum. Nâzım Hikmet, 1951'de uçakla Romanya'dan Moskova'ya gittiği zaman, Sovyet fikir ve sanat adamlarının baş temsilcisi olarak Simanov, Nâzım'ı uçak alanında karşılamış. Ve Nâzım, daha otomobilde giderlerken balıklama konuya girivermiş:

“Dinle birader” demiş. “Sen benim şiirlerimi Rusçaya, Rusların pek beğendiği bir sanat değeriyle çeviren adamsın. Ama ben senin bu çevirilerinden hiç memnun değilim. Çünkü, şiiriyet ararken meselâ kafiye buluyor, kafiyelerin fantezisine kapılıyorsun. Gerçi güzel oluyor ama, sırf benim eserim olmuyor. Senin de hissen karışıyor. Ben bu türlü çeviriden hoşlanmıyorum. Şiirlerim isterse nesir haline gelsin, isterse şiiriyeti yok olsun, ama benim dediklerim aynen çevrilsin.” (Vâlâ Nureddin 1995: 506).

1946-1950 ve 1954-1958 yılları arasında Konstantin M. Simonov, *Noviy Mir* dergisinin baş editörlüğünü yürütmüştür. Ayrıca Nâzım Hikmet'in eserleri üzerine değerlendirmeler yazmıştır. 1946-1959 ve 1967-1979 yılları arasında ise Sovyet Yazarlar Birliği sekreterliği görevlerini yerine getirmiştir. N. Hikmet'in SSCB'de tanınmasında önemli bir katkısı olduğu anlaşılan Simonov'un, bu eserleri bizzat Türkçeden Rusçaya kendisinin çevirdiği konusunda kesin bir bilgiye sahip olmasak da basım onayını, yetkili kurumun başındaki isim olarak kendisinin verdiği anlaşılmaktadır. N. Hikmet'in şiirleri, 1950 yılında *Stihi* “Şiirler” (Moskova, Goslitizdat) adı ile Türkçeden çeviri olarak yayımlanır. Bursa Hapishanesi döneminde yazdığı şiirlerin bir kısmı burada Rusça olarak yayımlanır. Aynı yıl seçilmiş şiirlerinin (Moskova, Pravda) olduğu bir yayın daha neşredilir. Elbette şiirlerinin SSCB'deki ilk yayını, bu tarihten önce başlar. 1932 yılında E. Bagritskiy, N. Dementeva, V. Bugayevskiy (Moskova, Federatsiya) gibi isimlerin çevirileri ile *Stihi* “Şiirler” başlıklı eseri yayımlanmıştır.

1937-1950 yılları arasında hapishanede olan Nâzım Hikmet'in eserlerinin SSCB'ye ilk gidişinde yanında olan yakın dostu Vâlâ Nureddin aracılığıyla SSCB'ye iletildiği anlaşılıyor. Rusçadan yaptığı çevirilerle tanınan Vâlâ Nureddin; Gorki, Tolstoy, Dostoyevski gibi birçok yazarın eserlerini ve Fransız edebiyatının klasiklerini Türkçeye çevirmiştir. 1940'lı yıllardan sonra daha çok tercüme odaklanan Vâlâ Nureddin, çeviri ve hikâyelerinde özensiz davranmış ve tercüme yaparken metinleri iyiden iyiye dönüştürdüğünü, diğer bir ifadeyle yerelleştirdiğini ifade ederek başka yazarların üretimlerine imzasını atmıştır

(Zenginoğlu 2017). Onun bu tutumu, yerelleştirici ideolojik Sovyet edebî çeviri yöntemine yaklaşmaktadır.

N. Hikmet'in şiirlerinin Rusçaya ilk çevirilerinin *Stihi* “Şiirler” başlığı ile 1932 yılında yapıldığı (*E. Bagritzkogo, N. Dementeva, V. Bugaevskogo Moskova/Federatsiya*) kaydına rastlanılsa da ilk çevirilerin -ismine sık rastlamadığımız- Abid Alimov tarafından yapıldığı belirtilmektedir. 1921-1924 yılları arasında Vâlâ Nureddin ile birlikte Moskova'ya giden N. Hikmet, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde (KUTV) öğrenim gördüğü sırada Abid Alimov (1900-1935) ile tanışır. Vâlâ Nureddin'in aktardığına göre Alimov, bir Tatar mollanın oğludur ve çok iyi Türkçe bilmektedir. N. Hikmet'in şiirleri de ilk olarak bu Tatar Bolşevik tarafından Rusçaya çevrilmiştir. N. Hikmet, Alimov'un bu çevirileri vasıtasıyla Rus şairleri arasında ve Sovyet basınında tanınır olmuştur (Va-Nû 1965: 21).

Nâzım Hikmet'in Tatarcaya çevrilen ilk şiiri *Güneşi İçenlerin Türküsü*'dür (Tat. Koyaş İççiler Cırı “Güneşi İçenlerin Türküsü”). Sagit Sünçeleý tarafından çevrilmiş ve 1928 yılında *Biznin Yul* dergisinde yayımlanmıştır. 1951'de Şeyhi Mannur tarafından *Bir Hazin Hürriyet* (Tat. Açı İrök “Acı Hürriyet”) şiirinin tercümesi yapılır. Takip eden yıllarda Şamil Gumeroviç Mahmudov (namıdiğer Şamil Anak) pek çok eserinin çevirisini yapar. 1954'te *Ali'nin Selamı Var* (Tat. Kötivçi Ali “Çoban Ali”), *Çocuklarımıza Nasihat* (Tat. *Balalarga Nesihat* “Çocuklara Nasihat”) eserlerinin ardından 1955'te seçme eserlerini tercüme ederek ayrı bir kitap olarak yayımlar. Moskova ve Kazan'da Fars ve Türk dilleri eğitimi alan Mostafa Nogman da 1952 yılında N. Hikmet'in şiirlerinden oluşan ilk koleksiyonu yayımlar. (Avrutina-Khabutdinova 2018:76). Yine M. Nogman, bundan bir yıl kadar önce N. Hikmet'in *Paul Robson, Yöregim Monda Tügil* “Yüreğim Burada Değil”, *Kerim Kibik* “Kerim Gibi”, *Minim Yöregim* “Benim Yüreğim” adlı şiirlerini Sovyet Edebiyatı dergisinin 4. sayısında yayımlar. Devam eden yıllarda da N. Hikmet'in şiir tercümelemleri, Tatar edebiyatında sıkça yer bulur. 1972'de R. Haris çevirisiyle *Yirminci Asra Dair* (Tat. *Yigirminci Yöz Östine* “Yirminci Asır Üzerine”) adlı eseri yayımlanır. Bu yayımların Sovyet ediplerinin üzerinde bir etki yarattığı görülür. Başkurt şair ve yazar Reşit Nigmeti (1909-1959), *Hakmar Kızı* (1951) adlı manzum hikâyesinde N. Hikmet'in *Paul Robson* ve *Güneşi İçenlerin Türküsü* eserlerine telmihte bulunur.

...
Këm tuqtatır
Nazım Hikmet yırın,
Pol Robsondıñ kükrev tavışın!
...

...
Kim durdurur
Nâzım Hikmet türküsünü,
Paul Robson'un göğsündeki sesini!
...

Başkurt halk şairi Mostay Kerim, *Turitsiya, Nazım... Nazım, Turitsiya* “Türkiye, Nâzım... Nâzım, Türkiye” (1966) başlıklı bir yazı ile Nâzım Hikmet'e dair hatıralarını paylaşır.

Nâzım Hikmet şiirlerinin Tatarca ve Başkurtçaya çevrilmesinde tanınmış bir çeviri ustası *Şamil Anak* olarak da bilinen *Şamil Gumeroviç Mehmüdo*v (1928-2005) etkin rol oynamıştır. Nâzım Hikmet'in *Stihi i Poemu* (Ufa, 1951) ve *İzbrannie Proizvedeniya* (Kazan, 1955) eserlerinin tercümesini yapmıştır (Hayrat 2020). Ayrıca Başkurt Drama Tiyatrosu'nda sahnelenmesi için *Unutulan Adam* gibi bazı oyunlarını tercüme eder. Anak'ın tercümelerinin bizzat şair N. Hikmet tarafından da beğenildiği belirtilmektedir (Mustafin, 2005).

Hikmet'in Dört Şiir Çevirisi Üzerine

Türkiye Türkçesi ile yazılmış şiirin Türk lehçelerine Sovyet döneminde çevirisi üzerine yaygın örnek olarak Nâzım Hikmet'in şiirleri gösterilir. Elbette ilk örneklerde bu şiirler, Rusça üzerinden dolaylı bir yolla tercüme edilmiş; çevirinin çevirisi yapılmıştır.

Tamamen ideolojik amaçlı şiirlerinin seçilmesi, daha doğru ifadeyle şiirlerinin Sovyet amaçlarına uygun olarak idealleştirilmesi; Sovyet okurlarına Sovyet düşüncesinin yaygınlığını göstermek niyetinin yanında, Türkiye'deki Sovyet gönüllülerine atıfta bulunmak isteğini de düşündürmektedir.

Bu şiirler, Türkiye'de *Memleketimden İnsan Manzaraları* (1965) adlı kitabında yayımlanmıştır. Şair, 1941 yılından itibaren yazdığı şiirlerin tamamını bu kitapta toplamıştır. Aynı eser, 1962'de SSCB'de tercümanlığını da yapan Muza Pavlova'nın tercümesi ile Türkiye'deki yayından üç yıl önce neşredilir. Fakat Moskova'da Goslitizdat tarafından basılan ilk Rusça çevirilerinin 1950'den itibaren Sovyet edipleri üzerinde etkili olduğu anlaşılır. Bu çeviriler üzerinden Tatar ve Başkurt dillerine de çeviriler yapılmıştır. Metinlerini sunduğumuz ve Başkurtçaya çevirisi M. Nogman tarafından yapılan *Minim Yöregim, Yöregim Monda Tügil* şiirlerinin başlıkları dahi bu şiirlerin Rusçaya çeviri esasında yapılan dolaylı çeviriler olduğuna işaret etmektedir.

Bu noktada SSCB genelinde Nâzım Hikmet şiirlerinin tercümeleleri, 1951 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde değerlendirilebilir. 1951'de kendisinin SSCB'ye geçmesi ile birlikte şiirlerinin tercümelerine müdahil olduğu, evvelki çevirileri yapılan eklemelerden ötürü tenkit ettiği Konstantin Simonov'a sarf ettiği sözlerden anlaşılmalıdır. 1951 sonrasında özellikle de 1960'lardan sonra yayımlanmaya başlayan şiirlerinin Rusça tercümelerindeki farklılık, onun müdahalesine işaret etmektedir.

Şiir örneklerini tespit ettiğimiz dergide şiirlerden önce şair hakkında verilen bilgi, Sovyet edebî eserlerindeki ön sözün bir benzeri olarak görülebilir. Bu ön söz, bilgilendirmekle birlikte ideolojik bir yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bir çeviride politik mesaj üç yol ile iletilebilir: çeviri için hangi metnin seçileceği, çevirmenin nasıl çevirdiği ve bunları okuyucuya nasıl sunduğu. N. Hikmet'in şiirlerinde politik mesaj iletiminin üç yolu da uygulanmıştır.

Bir diğer mesele ise, şiirlerde yersiz/gereksiz görülen toplumsal, etnik öğelerin yok sayılması, tabiri caizse ayıklanmasıdır. Şiirin aslındaki özel adlar, yerel söylemler, konuşma üslubu gibi unsurlar ideolojinin önüne çıktığı düşüncesiyle atılmış, Sovyet çeviri ilkeleri uyarınca yerleştirilmiştir. Bu açıdan politik çeviri, yalnızca kaynak metnin içeriği hakkında bilgi vermeyip aynı zamanda müstakil bir edebî metin olma amacını da taşımaktadır.

Jale Parla, karşılaştırmalı edebiyatın irdelenmesinde 'poetika' ve 'retorik' olmak üzere iki farklı yaklaşımın ileri sürüldüğünü vurgulamaktadır. 'Poetika', metinde kullanılan anlatım tekniği, metin türü, söz sanatları gibi daha çok metin odaklı bir yaklaşımı savunurken, 'retorik' de metin dışı etmenlerin belirleyici olduğu kültür, ideoloji, güç ilişkileri belirleyiciliğine işaret eder (2008: 89).

Çeviri ve orijinal metnin karşılaştırılmasında yapılan çevirinin niteliği son derece etkilidir. Çevirideki hatalar veya çevirenin kaynak metinden uzaklaşması, genel anlamda karşılaştırmalı metinler için önemli bir sorun oluşturur. İncelediğimiz şiirler ise, belli tek bir kaynaktan alınıp pragmatik bir söylem kazandırılarak yeni bir varyant olarak teşkil edilmiştir. Bu varyant temelde kültürler arasılık gerçeğinin yadsındığını da gösterir. Temelde öteki kültüre ait bir örneğin sunulduğu, okuyucunun ötekinin kültürüne dâhil edilmeye çalışıldığı bir metinde ötekinin kültürel unsurları atılmış; ifadeleri ise, hedeflenen okuyucunun ideolojik ölçeklerini açıktan yansıtır hâle getirilmiştir. Kültürler arası ilişkilerin çeviri marifetiyle biçimlendiği ve hedef kültüre -ki bu Sovyet enternasyonal kültürdür- endeksenerek çevirinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Stalin dönemi, Sovyet edebî çeviri ilkelerinin temel prensiplerini yansıtan örneklerden biridir. Okurun bildiği bir kültür ve ideolojik bakış aksettirilir. Stalin sonrası çevirilerde bu tarz biçimciliğin etkisi giderek zayıflar. Mesela, M. Pavlova'nın şiir tercümelelerinde Nâzım Hikmet'in de müdahalesiyle orijinallik daha fazla muhafaza edilir. Dolayısıyla Nâzım'ın şiirlerinin bu dönemdeki çevirileri, ilk çeviriler olarak yaklaşım hataları ile birlikte değerlendirilmelidir. Çeviri ile amaçlanan hedef dile ve edebiyata yeni bir bakış açısını tanıtmak veya getirmek ise, söz konusu öz kültüründen ve duygusundan arındırılmış çeviriler, Sovyet edebiyatına yeni bir bakış getirmemektedir. Bu tür edebî çevirilere dair Didier Coste, edebî çevirinin politika gibi geçmişin motivasyonunda şimdiye ve geleceğe yönelik bir faaliyet olduğunu söyler (Yayımlanmamış: 2).

Yukarıda belirttiklerimize bağlı olarak ideolojik amaçlarla farklı bir Türkiye algısı yaratılmaktadır. Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO) yaklaşan bir Türkiye için karşıt söylemlerin açık şekilde yansıtıldığı bir üslup da hissedilmekte ve şiirin ait olduğu kültüre dair bütün özellikler de silinmektedir. Kısacası çevirideki maksat, Sovyet düşüncesinin coğrafi sınırlarını göstermekten öteye geçmemekte; çevirilerde farklı bir coğrafyada da Sovyet idealizmine olan ihtiyacı düşündürme gayreti hissedilmektedir. "Bu tür yerelleştirici/uyarlamacı çeviri anlayışı en belirgin biçimde 18. yy.da Fransa'da 'belle infidèle' olarak bilinir. Kültürel ve siyasal olarak dünya tarihinin biçimlenmesinde egemen bir

güç olan Fransa'da çevirmenler, kendi üstünlüklerini çeviriye de yansıtarak onları kültürlerine uyarlamışlardır" (Mounin 1967: 37; Yücel 2013: 354'den).

Nâzım Hikmet'in şiirlerinin çevirilerinin bu denli çok talep görmesi, onun etkili bir şair olması ve Sovyet görüşleri çerçevesinde siyasi çilesini çekerek kahramanlaşmasının yanı sıra 'çok halklı' Sovyet toplumuna uluslararası bir motivasyon sağlaması ile de açıklanabilir.

Aşağıda dört şiirin sol sütunda Başkurtça çeviri yazısı, karşılarında ise Türkiye Türkçesine aktarımı sunulmuştur. Mukayese yapılması için çeviri ve aktarımın altında orijinal metin verilmiştir.

Yëğërmënsë Bıwat

- Tëlerhëñmë hin, höyöklöm, hëzër
Yöz yıllık yoçoğa sumırğa,
Yërze kayğı hem hakhızlık bötkes,
Behëtlë sak kabat tororğa?

- Yuk,
Min kasaq tügël.
Bıwatımdan
Ayırılırğa min his künmeyëm.
Ul bit – böyük bıwat!
Unıñ azabında –
Yaqtı kön kilërën kürem min.

Yuk. Min ükënmeyëm tıwıwıma
Yëğërmënsë bıwat başında.
Yazmıştan min rıza. Bëz köslö. Baram
min
Behët yawlawsılar safında.

- Yëñew könö altı bit, höyöklöm,
- Yuk, ul yaqın.
Bëlem. İşanam:
Hinëñ nurlı küzëñ yaqtıınday,
İrk tanı atır
Hem zur behët
İşék asıp kërër bër zaman.

YİRMİNCİ ASRA DAİR

— Uyumak şimdi,
uyanmak yüz yıl sonra, sevgilim...

— Hayır,

Yirminci Asır

İster misin sen sevgilim, şimdi
Yüz yıllık uykuya dalmayı,
Yeryüzünde keder ve haksızlık bitince
Şanslı zamanlarda yeniden uyanmayı?

Hayır,
Ben kaçak değilim.
Asrımdan
Ben ayrılmaya hiç razı değilim.
O elbette – büyük yüzyıl!
Onun acısında –
Aydınlık günlerin geleceğini görürüm.

Hayır. Pişman değilim doğduğum için
Yirminci yüzyıl başında.
Kaderden razıyım. Biz güçlüyüz.
İlerlerim ben
Bahtı savunanların safında.

Zafer günü uzak elbette, sevgilim.
Hayır, o yakın.
Biliyorum, inanıyorum:
Senin nurlu gözünün ışığı gibi,
Özgürlük tanı atar
Ve büyük talih
Kapıyı açıp girer bir zaman.

*kendi asrım beni korkutmuyor
ben kaçak değilim.*

*Asrım sefil,
asrım yüz kızartıcı,
asrım cesur,
büyük
ve kahraman.*

*Dünyaya erken gelmişim diye kahretmedim hiçbir zaman.
Ben yirminci asırlıyım
ve bununla övünüyorum.
Bana yeter
yirminci asırda olduğum safta olmak
bizim tarafta olmak
ve dövüşmek yeni bir âlem için...*

— Yüz yıl sonra, sevgilim...

— Hayır, her şeye rağmen daha evvel.
Ve ölen ve doğan
ve son gülenleri güzel gelecek olan yirminci asır
(benim şafak çılgınlıklarıyla sabaha eren müthiş gecem),
senin gözlerin gibi, Hatçem,
güneşli olacaktır...

20. *Asra Dair* (Aralık 1941) şiirinin çevirisi olduğu anlaşılan metin, 1950 yılındaki Goslitizdat, Moskova yayınında *dvadtsatıy vek* adıyla tercüme edilmiştir. Özgün metin ile arasında belirgin farklılıklar olduğu anlaşılan çeviride ilk olarak üslubun açıkça kaybolduğu görülür. Hatta bambaşka bir şiir izlenimi uyandıran ilk dizelerin ardından “Hayır, kendi asrım beni korkutmuyor, ben kaçak değilim.” dizesi ile iki metin yeniden birleşir. Birleşen bu dizelerin ardından yeniden başka ifadelerle karşılaşmakta ve özgün metinden uzaklaşmaktadır ve bu uzaklaşma, serbest çeviri olarak açıklanamayacak kadar ayrılık oluşturmaktadır. Her iki metinde de sevgiliye sesleniş vardır. Çeviri metinde sevgili belirsizken, özgün metnin sonunda yer alan ve kültürel bir öge olan *Hatçem* ifadesi çeviri metinde çıkarılmıştır. Bunun yerine genel bir ifade olarak *sevgilim* konulmuştur. Özgün metinde *bizim taraf* söylemi, çeviri metinde *...Biz güçlüyüz...* söylemine dönüşmüştür. *ve dövüşmek yeni bir âlem için* ifadesi de muhtemelen Sovyet anlayışı açısından yeniden düzenlenmiş ve çeviri metinde *bahtı savunanların safı* ile var olan bir düzene -ki bu Sovyet düzeni olmalı- aidiyet tanımlanmıştır. Aynı şekilde *zafer günü* ile güçlü propaganda ve istek vurgulanmıştır.

<p>Törmänen Hattar Uliñ sirley, e irëñ – törmele. Kulbaştarıñ hinëñ böğölgen, Awır uyzañ arıp – talğan başın</p>	<p>Mapustan Mektuplar Oğlun hasta, kocan ise mapusta. Omuzların senin bükülmüş, Ağır düşünceden yorulup bitap düşmüş başın</p>
---	---

<p><i>Azaplı kuluña éyélgen...</i> <i>Hinëñ yazmış – Törkiye yazmışı.</i> <i>Lekin min ışanam: awırlıqtar üter,</i> <i>İlëm yaqtı könder tabasaq,</i> <i>Ulıñ tērēlēr, irēñ azat bulır,</i> <i>Hem hünnemwse yılmayıwz ar nurı</i> <i>Hinëñ irēñēnde yanasaq.</i> <i>Hinëñ yazmış – Törkiye yazmışı.</i> 1948</p>	<p><i>Acılı eline eğilmiş...</i> <i>Senin kaderin, Türkiye'nin kaderi.</i> <i>Fakat inanıyorum, zorluklar geçer,</i> <i>Ülkem parlak günler görecek,</i> <i>Oğlun canlanır, kocan özgür kalır,</i> <i>Ve solmayan gülümsemelerin nuru</i> <i>Senin dudaklarında parlayacak.</i> <i>Senin kaderin, Türkiye'nin kaderi.</i></p>
---	---

Oğlumuz hasta,
babası hapiste,
senin yorgun ellerinde ağır başın,
dünyanın hali gibi halimiz...
İnsanlar, daha güzel günlere insanları taşır,
oğlumuz iyileşir,
babası çıkar hapisten,
gülür senin altın gözlerinin içi,
dünyanın hali gibi halimiz...

Oğlumuz hasta, babası hapiste... (21 Eylül 1945) şiiri ile benzerlik gösteren şiirin yazım tarihinin farklı kaydedildiği anlaşılıyor. *Piraye için yazılmış şiirler: Saat 21-22 Şiirleri* başlığı altında verilen şiirlerin Türkiye'deki ilk basım tarihi Eylül 1965'tir. 1950 yılındaki şiir çevirileri (Goslitzdat, Moskova) yayınında *pisma iz tyurmu* adıyla yer almaktadır. Nitekim aynı isimden Başkurtçaya çevrilmiştir. Her iki metinde de aksettirilen “umut” korunmuş gibi görünmektedir. Daha dikkatli değerlendirildiğinde ise, özgün metindeki umudun yerini, çeviri metinde “istek” almıştır. Orijinal metindeki “biz” söylemi çeviri metinden çıkarılmıştır. Ayrıca özgün metinde “baba” vurgusu ile metin ilerlerken çeviri metinde “koca” vurgusu yapılmıştır. Yine özgün metindeki genel “dünyanın hâli”, çeviri metinde “Türkiye'nin kaderi”ne dönüştürülmüştür. Bu iki kez tekrar edilmek suretiyle Sovyet tarzı bir eleştiri yerleştirilmiş ve kendi kamuoyuna dönük bir propaganda sağlanmıştır.

***

<p><i>Rehet miñe, höyöklöm, ömöt hüžē ēzlep,</i> <i>Hiñe oskan saқта uızarım.</i> <i>Rehet miñe yörek mēnen tıñlaw</i> <i>Hinëñ güzel, moñlo yırzariñ.</i> <i>Hinëñ yırından da güzelērek</i> <i>Neme yuq donyala, bëlemēn...</i> <i>Lekin miñe az ömötter, bik az,</i> <i>Min üžēm yırlarğa tēleyēm.</i> 1945</p>	<p><i>Bana huzur, sevgilim, ümit sözünü</i> <i>arayıp,</i> <i>Sana uçtuğu sırada düşüncelerim.</i> <i>Bana huzur, yürek ile dinlemek</i> <i>Senin güzel, kederli türkülerini.</i> <i>Senin türkünden de daha güzel</i> <i>Bir şey yok dünyada, bilirim...</i> <i>Fakat bana azdır ümitler, çok az,</i> <i>Ben kendim türkü söylemek isterim.</i></p>
--	--

Seni Düşünmek

*Seni düşünmek güzel şey,
 ümitli şey,
 dünyanın en güzel sesinden
 en güzel şarkıyı dinlemek gibi birşey...
 Fakat artık ümit yetmiyor bana,
 ben artık şarkı dinlemek değil,
 şarkı söylemek istiyorum...*

Belirgin eklemelerin olduğu çevirinin orijinalinin *Seni düşünmek güzel şey...* olduğu anlaşılmaktadır. *Piraye İçin Yazılmış Şiirler: Saat 21-22 Şiirleri* arasında yer alan bu şiir, 1950 (Goslitizdat, Moskova) baskısı çeviri kitabında yer almamaktadır. Bu durum, şiirin farklı bir kanaldan, örneğin, doğrudan Simonov üzerinden Sovyet edebiyatına taşındığını düşündürmektedir. Özgün şiir ile çeviri şiir arasındaki yakınlık son dizelerde hissedilmektedir. Bir başka deyişle burada bir çeviri şiirden bahsetmek pek olası değildir. Hatta, Sovyet çeviri anlayışının daha ileri bir örneği olarak göstermek mümkün. Çevirideki pek çok ifade, özgün şiirde karşılıksız görülüyor. Özgün şiirde *sen* diye seslenilen kişinin/sevgilinin türküleri yokken, çeviri şiirde bahsi geçen *senin* türküleri zikrediliyor.

Minëñ Yöregëm

*Yuk, yöregëm bında tügël, doktor, bında tügël...
 Ul – Harı yılğanın yarında,
 Kayza hanhız kıtay haldattarı böğön
 Mıltık totop, yırlap ağıla.
 Yuk, yöregëm bında tügël, doktor, bında tügël...
 Gretsiyala ay kanlı nurğa manılğan,
 Şunda yöregëm. Palaç unda böğön
 Üs ala köreşse halkınan.
 Yuk, yöregëm bında tügël, doktor, bında tügël...
 Totkondar hataşıp iñıraşkanda,
 Haqsı azımı tınğan saqtarza,
 Ul Stambul sitëdegë,
 Minen heber kötken yortka barıp,
 Şakıldata tamış kapkağa.
 Yuk, yöregëm bında tügël, doktor, bında tügël...
 Min törmele un yıl. Halkama ni yarızam
 bireyëm?
 Minëñ bër nemem yuk. Tik yörektëñ utın
 Totkondarğa tönön bülemën.
 Skleroz, tonsow, nikotin ni neme, doktor?
 Diagonozıgız hata. E min bëlemën:
 Darıwzarzan miñe şıfa yuqtır,*

Benim Yüreğim

*Hayır, yüreğim burada değil, doktor, burada değil...
 O, Sarı nehrin kıyısında,
 Nerede sayısız Çin askerleri bugün
 Tüfek tutup şarkı söyleyerek akıp giderler.
 Hayır, yüreğim burada değil, doktor, burada değil...
 Yunanistan'da ay kanlı nura banılmış,
 Orada yüreğim. Cellat orada bugün
 İntikam alır mücadeleciler halkından.
 Hayır, yüreğim burada değil, doktor, burada değil...
 Tutuklular birbirlerine sataşıp bağırırken,
 Gardiyanın adımları dindiğinde,
 O, İstanbul'un kenar mahallesinde
 Benden haber bekleyen eve gidip,
 Vurur tanıdık kapıya.
 Hayır, yüreğim burada değil, doktor, burada değil...
 Ben mapusta on yıl. Halkama ne yardım edeyim?
 Benim bir şeyim yok. Sadece yüreğin ateşini
 Geceleyn tutuklulara bölerim.
 Skleroz, nefes darlığı, nikotin nedir, doktor?
 Teşhisiniz yanlış. Ben bilirim:
 İlaçlardan bana şıfa yoktur,*

Küp sebepten sirley yöregem. Pek çok sebepten hastadır yüreğim.
Barın eytép birzëm hëzge. Tik östeyëm: Hepsini söyleyiverdim size. Ancak ekleyeyim:
Donyala bik yaqtı yondoꝝ bar, Dünyada çok parlak bir yıldız var,
Min yëñël tun alam, hızlamay yöregem, - Ben kolay nefes alırım, sızlamaz yüreğim,
Tezreme şul yondoꝝzan töşhe al nurzar. Pencereme şu yıldızdan düşse al nurlar.
1948

Angina Pectoris

Yarısı burdaysa kalbimin
Yarısı Çin'dedir, doktor
Sarınahre doğru akan
Ordunun içindedir
Sonra, her şafak vakti, doktor
Her şafak vakti kalbim
Yunanistan'da kurşuna diziliyor
Sonra, bizim burda mahkûmlar uykuya varıp revirden el ayak çekilince
Kalbim Çamlıca'da harap bir konaktadır
Her gece, doktor
Sonra, şu on yıldan bu yana
Benim fakir milletime ikrâm edebildiğim
Bir tek elmam var elimde, doktor
Bir kırmızı elma
Kalbim
Ne arteryo skleroz, ne nikotin, ne hapis
İşte bu yüzden, doktorcuğum, bu yüzden
Bende bu Angina Pectoris
Bakıyorum geceye demirlerden
Ve iman tahtamın üstündeki baskıya rağmen
Kalbim en uzak yıldızla birlikte çarpıyor

Angina Pectoris (Nisan 1948) şiirinin tercümesi olduğu anlaşılan çevirinin orijinali, *Yatar Bursa Kalesinde* kitabı içerisinde yer almaktadır. Ölümünden sonra yayımlanan şiirleri arasındadır. Öner Yağcı'nın yayıma hazırladığı *Yatar Bursa Kalesinde* adlı kitabı ilk kez 1991 yılında yayımlanmıştır. 1950 yılında Moskova'da basılan eserleri arasında *serdtse moe ne zdes* "Yüreğim Burada Değil" adıyla Rusçaya tercüme edilmiştir. Bu ismin serbest çeviriye bağlı olarak verildiği anlaşılıyor. Şiirdeki kimi ifadeler çıkarılmış, kimi farklı bir söylem ile verilmiş olmakla birlikte *tüfek tutup şarkı söyleyerek akıp giderler* örneğinde olduğu gibi, metinde hiç yer almayan ifadelerle şiir genişlemiştir. İlk dize bir nakarat gibi tekrarlı dize şeklinde verilmiştir. *Çamlıca* gibi yerel addedilen bir söz çıkarılarak yerine *İstanbul* getirilmiştir. Çeviri şiirdeki son dizeler ise, sansür vizesini ortadan kaldıran açık propagandist söylemler olarak değerlendirilmektedir. Nâzım Hikmet'in özgün şiirlerinde yer almayan yeni ifadeler, yeni imgeler çeviri şiirde karşımıza çıkar. Bu durum, Nâzım Hikmet'in Konstantin M. Simonov'a yönelttiği eleştirinin haklılığını açıkça göstermektedir. Ayrıca çevirilerde Sovyet imajını açıktan çağrıştıran dizelerin

eklendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1951 öncesi N. Hikmet şiirlerinin çevirilerinde doğrudan çeviri en az başvurulan yöntemdir. Çeviri dizelerin niteliği de doğrudan çeviri dizeler dışında; yakın söylemli dizeler, ekleme dizeler olmak üzere ayrı gruplarda değerlendirilebilir.

Kısaltmalar

Tat.: Tatarca

Kaynaklar

ANAR (2012). *Nazım Hikmet Kerem Gibi*, Bakı: Milli Virtual Kitabhana.

AVRUTINA, Apollinariya Sergeyevna; KHABUTDINOVA, Mileusha Mukhametzyanovna (2018). *Nazım Hikmet in Tatar Culture*, Tatarica 2/11, pp. 75-90.

BAER, Brian James (2006). From International to Foreign: Packaging Translated Literature in Soviet Russia. *Slavic and East European Journal*, Vol 60, No 1 (Spring), pp. 49-67.

COSTE, Didier. *The Poetics and Politics of Literary Translations*, (Yayımlanmamış Deneme Taslağı)
https://www.academia.edu/29079256/The_Poetics_and_Politics_of_Literary_Translation_coll_oquium_essay_draft Erişim tarihi: 13.02.2021

FRIEDBERG, Maurice (1997). *Literary Translation in Russia: A Cultural History*, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.

HADDADIAN-MOGHADDAM, Esmacil; SCOTH-SMITH, Giles (2020). Translation and Cultural Cold War, *Translation and Interpreting Studies* 15:3, pp.325-332. <https://doi.org/10.1075/tis.00047.int>

HAYRAT, Celil (2020). Поэт – Отшельник Şair-Keşiş, 18.12.2020, <http://idel-tat.ru/news/vremya/poet-otshelbnik> Erişim tarihi: 26.02.2021

KERİM, Mostay (2015). *Eserzer VI Tom: Hetireler, ezbi hüretlemeler*, Öfö: Kitap.

MUSTAFİN, Rafael (2005). Необычная судьба — своеобразная поэзия, Газета Республика Татарстан, 15.11.2005 <http://rt-online.ru/p-rubr-kult-34764/> Erişim tarihi: 26.02.2021

Nâzım Hikmet (2008). *Bütün Şiirleri*, İstanbul: YKY.

NİGMETİ, Reşit (2009). *Davıldar tvzırgan gümir*, Öfö: Kitap.

OGANOVA, Elena Aleksandrovna (2013). “Rossiysko-turetskoe vzaimodeystvie v oblasti kulturi: o perevodah turetskoy poezii v Rossii”, Rossiysko-turetskie otnoşeniya: 2002-2012 gg., MOGİMO Univeristet, Rossiya.

PARLA, Jale (2008). “Kuruluşundan Bugüne Karşılaştırmalı Edebiyat”. *Kitaplık 115*. İstanbul. 85-91.s.

TIDIKOVA, Nadejda Nikolayevna (2018). *Nazıme Hikmete i o Perevodah Pasleem Samikom na Altayskiy Yazık Nekotorih ego Stihotvorenıy, İdeyno-Hudojestvennie iskaniya Altayskih Pisateley Kontsa XX.Naçala XXI vv.: k 80-letiyu Dibaşa Kainçına, Materialı Mejregionalnoy nauçno-praktičeskoj konferentsii. Gorno-Altayskiy Gosudarstvenniy Universitet, Gorno-Altaysk, 19-21 Sentyabr 2018.*

VID, Natalija (2007). Use of Domesticated and Foreignized Methods in the Soviet School of Translation. *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries*, 4(1-2), 151-159. <https://doi.org/10.4312/elope.4.1-2.151-159>

Vâlâ Nureddin (1965). *Çocukluk ve Gençlik Arkadaşım Nâzım Hikmet*, Meydan Gazetesi 18 Mayıs, 20-21. s.

Vâlâ Nureddin (1995). *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, İstanbul: İlke Kitap.

YÜCEL, Faruk (2013). “Alanların Örtüşen Yönleri: Çeviribilim ile Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi”, *Von Generation zu Generation: Germanistik – Festschrift für Kasım Eğitim zum 65. Geburtstag*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

WITT, Susanna (2017). Institutionalized intermediates: Conceptualizing Soviet practices of indirect literary translation, *Translation Studies*, 10:2, 166-182, DOI: 10.1080/14781700.2017.1281157

ZENGİNOĞLU, Christina (2017). “Vâ-Nû Vâlâ Nureddin”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vanu-vala-nurettin> Erişim tarihi: 23.01.2020.

ВЗГЛЯД НА ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПЕРЕВОД В СОВЕТСКОЕ ВРЕМЯ: СТИХИ НАЗИМА ХИКМЕТА (1950) В ВОЛГО- УРАЛЬСКОМ РЕГИОНЕ

АННОТАЦИЯ

После 18 века в русской литературе переводились произведения западной литературы и художественный перевод для русской литературы стал первым шагом к мировой литературе. А в 19 веке, как известно, русские классические произведения заняли свое место в мировой литературе. Основным средством этого позиционирования является художественный перевод. Вместе с Советским союзом (СССР) изменился и взгляд на художественный перевод. Особенно, после Второй мировой войны СССР, который находит себе территорию, выходящую за пределы Российской империи, использует художественный перевод как инструмент пропаганды. Турецкие литературные произведения также получают свою долю от этой пропаганды.

Интерес к турецким литературным произведениям сохранялся в России как в царское, так и в советское время. А художественный перевод этих произведений на русский язык - сама по себе особая тема. В царский период внимание привлекали турецкие классические произведения и произведения народной литературы. В советский период было сосредоточено внимание советских ученых, особенно на Назыме Хикмете. Первое имя, которое приходит на ум в контексте литературных отношений между СССР и Турцией - Назым Хикмет. С переводом его стихов Назым Хикмет считается турецким влиянием в советской литературе. Однако это влияние имеет различные проявления с точки зрения отражения в советских литературных переводах и сохранения оригинальности его произведений. Это иное мнение нашло отражение и в переводах на родной язык советских народов. Произведения Хикмета были переведены с русского языка на языки советских народов.

Таким образом, контролируемый перевод произведений Хикмета из единого источника можно увидеть по всей территории Советского союза.

Переводы Хикмета следует рассматривать в двух периодах, с точки зрения сохранения и изменения их содержания и стилистических особенностей. Первый период можно определить как до 1951 года, а второй период после 1951 года. Эта дата является датой приезда Назыма Хикмета в СССР. В его переводах до 1951 года можно говорить не о переводе, а о стихах переводчиков, основанных на стихах Хикмета. После 1951 года из его критики Константину М. Симонову следует, что он принимал непосредственное участие в переводах его стихов. Отсюда ясно, что стихи Хикмета были переданы Симонову Валею Нуреддином, который был близким другом Хикмета и сделавшего переводы стихотворений с хорошим знанием русского языка.

Как известно, первые переводы стихов Хикмета на русский язык были сделаны в 1932 г. Э. Багрицким, Н. Дементьевой, В. Бугаевским. Однако, на самом деле, первые переводы стихов сделал Абид Алимов (1900-1935), сын татарского муллы, с которым он познакомился в *Коммунистическом университете трудящихся Востока (КУТВ)* в 1921-1924 годах и который очень хорошо говорил по-турецки.

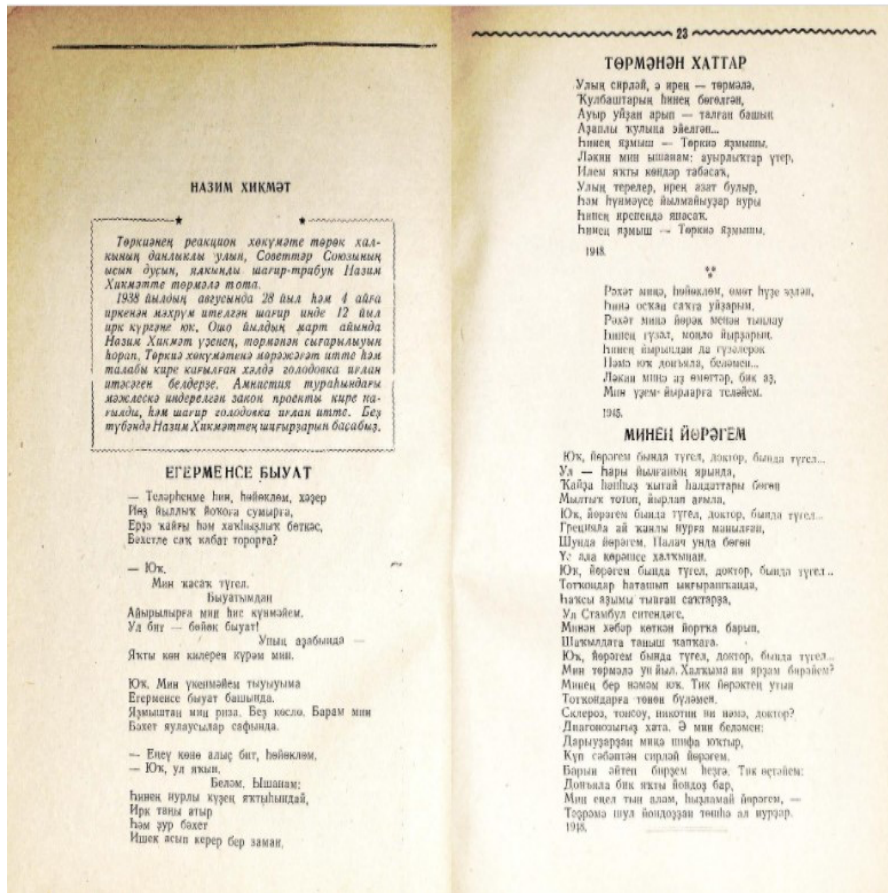
В четырех стихотворениях, приведенных в качестве примеров, видно, что элементы культуры, в целом устранены. Всевозможные местные элементы в оригинальной поэзии упраздняются, и придаётся поверхностный и общий смысл общим выражениям. А также, в переводной поэзии появляются новые выражения и новые образы, которых нет в оригинальных стихотворениях Назыма Хикмета. Эта ситуация ясно показывает, что критика Назыма Хикмета в адрес Константина М. Симонова была оправданной.

Кроме того, понятно, что в переводы были добавлены строки, явно напоминающие советский образ. Поэтому прямой перевод в переводах стихотворений Назыма Хикмета до 1951 года был наименее используемым методом. Качество переведенных строк также отличается от строк прямого перевода. Их можно оценивать в двух группах, близкие и добавление строки.

Четыре стихотворения Хикмета были представлены специалистам по переводу и литературе для анализа, с целью на примере стихотворений Н. Хикмета проиллюстрировать реализацию принципа советского художественного перевода, реформацию стихотворений и идеологические причины реформации.

Ключевые слова: Назым Хикмет, Советский Союз, СССР, художественный перевод, башкирский язык, татарский язык.

Ezebi Başkörtöstan (1950) dergisinde yayımlanan dört Nâzım Hikmet şiirinin Başkurtça tercümesi.